

จากแนวคิดสมุทธานุภาพสู่แง่มุมทางภูมิรัฐศาสตร์ของรัสเซีย
ด้านมหาสมุทรอาร์กติกและหมู่เกาะคูริลที่มหาสมุทรแปซิฟิก
From Sea Power to Russian Geopolitical Aspects in
the Arctic Ocean and the Kuril Islands in the Pacific
Ocean

รองศาสตราจารย์ ดร.ธโสธร ตูทองคำ¹

Thasothorn Tootongkam, Ph.D., D.Pol.Sc.

บทคัดย่อ

บทความเรื่องจากแนวคิดสมุทธานุภาพสู่แง่มุมทางภูมิรัฐศาสตร์ของรัสเซีย
ด้านมหาสมุทรอาร์กติกและหมู่เกาะคูริลที่มหาสมุทรแปซิฟิก มีวัตถุประสงค์เพื่อ
ศึกษาสาระสำคัญของแนวคิดสมุทธานุภาพที่นำมาใช้อธิบายและวิเคราะห์ภูมิ
รัฐศาสตร์ภาคพื้นสมุทรของรัสเซียจากแง่มุมทางประวัติศาสตร์ผ่านมหาสมุทร

¹ รองศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

E-mail: Thasothorn@hotmail.com

อาร์กติกและมหาสมุทรแปซิฟิกที่มีสงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่น และหมู่เกาะคูริลเป็นกรณีศึกษาที่สำคัญ เป็นการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษา พบว่า การรุกรานของรัสเซียที่มีต่อยูเครนเมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 2022 ส่วนหนึ่งสัมพันธ์กับปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์ภาคพื้นทวีป แต่หากย้อนพินิจในทางประวัติศาสตร์ ปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์ภาคพื้นสมุทรมีความสำคัญกับรัสเซียอย่างต่อเนื่อง แต่ส่วนหนึ่งกลับกลายเป็นปัญหาอุปสรรคของรัสเซีย ที่สำคัญ คือ มหาสมุทรอาร์กติกที่เผชิญกับการเป็นน้ำแข็งของขั้วโลกเหนือตลอดปี ทำให้ไม่สามารถเดินเรือหรือจัดวางกองกำลังทางยุทธศาสตร์และความมั่นคงได้ การเกิดปรากฏการณ์โลกร้อนส่งผลให้น้ำแข็งขั้วโลกละลายซึ่งควรจะได้เป็นประโยชน์แต่รัสเซียแต่กลับต้องเผชิญกับการแสวงหาผลประโยชน์จากมหาอำนาจอื่นเช่นกัน ขณะที่มหาสมุทรแปซิฟิกที่ควรจะเป็นประโยชน์กับรัสเซียกลับเผชิญความขัดแย้งนับตั้งแต่อดีต ที่สำคัญ คือ การเป็นสมรภูมิของสงครามรัสเซียกับญี่ปุ่นระหว่าง ค.ศ. 1904 ถึง 1905 ซึ่งจบลงด้วยความพ่ายแพ้ของรัสเซีย และปัญหาการครอบครองหมู่เกาะคูริลของรัสเซียภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ต่อเนื่องถึงปัจจุบันซึ่งสงครามระหว่างรัสเซียกับยูเครนส่งผลให้การแก้ปัญหาเผชิญปัญหาอุปสรรคเพิ่มมากขึ้นไปอีก

คำสำคัญ: สมุททานุภาพ รัสเซีย มหาสมุทรอาร์กติก มหาสมุทรแปซิฟิก

Abstract

This article "From Sea Power to Russian Geopolitical Aspects in the Arctic Ocean and the Kuril Islands in the Pacific Ocean." aims to study the essence of sea powers used to explain and analyze Russian geopolitics from a historical perspective through the Arctic and Pacific Oceans, by which the case studies of the Russo-Japanese War and the Kuril Islands. It is a study based on relevant documents.

The study found that the Russian invasion of Ukraine on 24 February 2022 was partially related to continental geopolitics, but historically maritime geopolitics is of constant importance to Russia. But part of it had become the main obstacle for Russia, including the Arctic Ocean, which faces year-round freezing of the North Pole, making it impossible to navigate or deploy strategic and security forces. Global warming has resulted in polar ice caps melting, which should benefit Russia but also face exploitation from other powers. While the Pacific Ocean, which should have been beneficial to Russia, has been in conflict since the past. Significantly, it was the site of the Russo-Japanese War of 1904 to 1905, which ended with the defeat of Russia and the issue of Russia's occupation of the Kuril Islands after World War II that continues to the present day. The war between Russia and Ukraine increases the problem of solving problems.

Keyword: social relationship, green politics

บทนำ

การรุกรานของรัสเซียที่มีต่อยูเครนเมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 2022 ก่อให้เกิดการนำเสนอมุมมองหลากหลายแง่มุม เมื่อย้อนพินิจทางประวัติศาสตร์ของรัสเซียที่ต่อเนื่องถึงปัจจุบันย่อมแสดงถึงปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์ที่ล้วนแล้วแต่มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงของรัสเซียที่ต่อเนื่องมานับตั้งแต่อดีต ภูมิรัฐศาสตร์ภาคพื้นทวีปเกี่ยวข้องกับรัสเซียจากการเป็นประเทศที่มีที่ตั้งด้านตะวันออกของทวีปยุโรป การรุกรานของรัสเซียมาจากด้านตะวันตกหลายครั้ง ที่สำคัญ คือ สงครามนโปเลียน สงครามโลกครั้งที่ 1 และสงครามโลกครั้งที่ 2 นับเป็นเหตุผลที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้สหภาพโซเวียตขณะนั้นรุกคืบเข้าไปในประเทศในยุโรปตะวันออกช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 และสถาปนาการปกครองระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง และตลอดช่วงสงครามเย็น เพราะยุโรปตะวันออกเปรียบเสมือนเป็นเข็มขัดของความปลอดภัย (Safety Belt) หรือรัฐกันชน (Buffer State) สำหรับสหภาพโซเวียตเพื่อป้องกันการรุกรานจากด้านตะวันตกเหมือนที่เคยเกิดขึ้นนับตั้งแต่อดีต จวบจนกระทั่งระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ของประเทศในยุโรปตะวันออกล่มสลายช่วงปลายสงครามเย็น และ สหภาพโซเวียตล่มสลายช่วงต้นช่วงหลังสงครามเย็น ยุโรปตะวันออกและสหภาพโซเวียตจึงมีความเปลี่ยนแปลงไป ภูมิรัฐศาสตร์ภาคพื้นสมุทรรับเป็นอาณาบริเวณหรือประเด็นทางภูมิศาสตร์ของรัสเซียที่มีความสำคัญไม่แตกต่างกัน จากการที่รัสเซียติดพรมน้ำทั้งสามด้านซึ่งดูเหมือนหนึ่งจะมีความได้เปรียบ แต่กลับพบว่ากลับไม่เป็นเช่นนั้นจริงทั้งหมด

แนวคิดอำนาจทางทะเลหรือพลังอำนาจทางทะเลหรือสมุทธานุภาพ (Sea Power) นับเป็นแนวคิดหนึ่งเพื่ออธิบายและวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของรัสเซียภูมิรัฐศาสตร์ภาคพื้นสมุทรตลอดประวัติศาสตร์สมัยใหม่อย่างมีนัยสำคัญ นับเป็นที่มาของบทความเรื่องจากแนวคิดสมุทธานุภาพสู่แง่มุมทางภูมิรัฐศาสตร์ของรัสเซียด้านมหาสมุทรอาร์กติกและหมู่เกาะคูริลที่มหาสมุทรแปซิฟิก มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสาระสำคัญของแนวคิดสมุทธานุภาพที่นำมาใช้อธิบายและวิเคราะห์ภูมิรัฐศาสตร์ภาคพื้นสมุทรของรัสเซียจากแง่มุมทางประวัติศาสตร์ผ่านมหาสมุทรอาร์กติกและมหาสมุทรแปซิฟิกที่มีสงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่น และหมู่เกาะคูริลเป็นกรณีศึกษาที่สำคัญและขอบเขตการนำเสนอเป็นห้าส่วน คือ จากแนวคิดภูมิรัฐศาสตร์สู่แนวคิดสมุทธานุภาพ จากภูมิรัฐศาสตร์ภาคพื้นสมุทรของรัสเซียสู่ความสำคัญของของมหาสมุทรอาร์กติก จากการขยายอำนาจภาคพื้นทวีปของรัสเซียสู่ความขัดแย้งภาคพื้นสมุทรและสงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่น หมู่เกาะคูริล : ความขัดแย้งทางประวัติศาสตร์ระหว่างรัสเซียกับญี่ปุ่น และบทสรุป : จากแนวคิดสมุทธานุภาพสู่แง่มุมทางภูมิรัฐศาสตร์ของรัสเซียด้านมหาสมุทรอาร์กติกและหมู่เกาะคูริลที่มหาสมุทรแปซิฟิก

จากแนวคิดภูมิรัฐศาสตร์สู่แนวคิดสมุทธานุภาพ

แนวคิดสมุทธานุภาพถือกำเนิดจากความคิดของพลเรือตรีอัลเฟรด ที มาฮาน (Alfred T. Mahan) นายพลทหารเรือชาวอเมริกัน (ค.ศ. 1840 ถึง 1914) บุตรชายของศาสตราจารย์ที่สถานศึกษาการทหารของสหรัฐอเมริกา (United State Military Academy) สำเร็จการศึกษาจากสถานศึกษาการนาวิของสหรัฐอเมริกา (United State Naval Academy) ใน ค.ศ. 1859 และมีบทบาทสำคัญจากการเข้าร่วมสงครามกลางเมืองของสหรัฐอเมริกา ระหว่าง ค.ศ. 1861 ถึง 1865 และมีบทบาทก่อตั้งวิทยาลัยนาวิด้านสงคราม (Naval War College) ของสหรัฐอเมริกา และเป็น

ผู้บรรยายประวัติศาสตร์นาวีและกลยุทธ์ทั้งหลาย และแต่งหนังสือชื่ออิทธิพลของสมุทรภาพในประวัติศาสตร์ ระหว่าง ค.ศ. 1660 ถึง 1783 (Influence of Sea Power upon History, 1660-1783) ซึ่งนำเสนอการถกเถียงถึงความสำคัญของสมุทรภาพในประวัติศาสตร์ของประเทศ นับเป็นช่วงเวลาสำคัญของการปรับปรุงเทคโนโลยีด้านสงครามทางทะเล และแต่งหนังสือหลายเล่มตามมาภายหลัง (The Editors of Encyclopedia Britannica, 2022a)

จากแนวคิดทางภูมิรัฐศาสตร์ ตามทัศนะของพลเรือตรีอัลเฟรด ที มาฮาน กล่าวถึงปัจจัยสำคัญของอำนาจรัฐไม่ได้มาจากขนาดของพื้นที่ แต่ขึ้นอยู่กับความยาวและลักษณะของชายฝั่งทะเล การเข้าครอบครองทะเลและมหาสมุทรนับเป็นส่วนสำคัญสำหรับการได้มาซึ่งอำนาจของรัฐ และมีปัจจัยที่สำคัญจำนวน 6 ประการที่มีผลต่อการพัฒนาพลังอำนาจทางทะเลและการดำรงไว้ซึ่งพลังอำนาจทางทะเลระหว่างประเทศ ประกอบด้วย (สมชาย เดชะพรหมพันธุ์, 2535 : 13-14)

ประการแรก สภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ที่ตั้งของรัฐที่มีชายฝั่งทะเลหลายด้านสามารถใช้เป็นเส้นทางสำหรับการคมนาคมติดต่อทางน้ำ ถึงแม้ว่าทางออกทางบกจะมีความอ่อนแอ แต่ความต้องการและความปรารถนาให้รัฐเข้มแข็งทำให้ต้องมีการสร้างหรือคงไว้ซึ่งฐานทัพทางยุทธศาสตร์ในดินแดนโพ้นทะเลและเส้นทางการค้าที่สำคัญ

ประการที่สอง สภาพทางกายภาพของชายฝั่งทะเล การมีอ่าวและปากแม่น้ำย่อมให้ผลดี แต่ถ้าพื้นที่ไม่มีอ่าวย่อมทำให้ประชากรขาดโอกาสสำหรับการเสริมสร้างกองทัพอเรือและพาณิชย์นาวีของประเทศ แม่น้ำสายสำคัญที่สามารถเชื่อมโยงจากชายฝั่งทะเลเข้าสู่พื้นที่ภายในประเทศเพื่อการค้า ย่อมเป็นช่องทางที่อาจเป็นอันตรายสำหรับการนำข้าศึกศัตรูเข้าสู่พื้นที่ตอนในของประเทศได้

ประการที่สาม การขยายความยาวของชายฝั่งทะเล เพื่อเป็นการง่ายสำหรับการป้องกันประเทศจากการรุกรานจากภายนอก

ประการที่สี่ จำนวนประชากร ประเทศหรือรัฐที่มีประชากรจำนวนมาก ย่อมเป็นส่วนสำคัญสำหรับการสร้าง การพัฒนา และการคงอยู่ของการพาณิชย์นาวีและกองทัพเรือได้ดีกว่าประเทศที่มีประชากรน้อย

ประการที่ห้า ลักษณะประจำชาติ จากมุมมอง ค่านิยม สมมติฐาน ความเชื่อ ประชากรควรมีสำนึกด้านการค้าทางทะเล การมีพลังอำนาจทางทะเล และควรมีสำนึกภาวะสงบของประเทศ และเมื่อต้องการการขยายตัวด้านการค้าทางทะเล

ตามแนวคิดของอัลเฟรด ที มาฮาน ลักษณะของรัฐบาลต้องมโนโยบายสร้างความได้เปรียบจากสภาพแวดล้อมและจากประชากรเพื่อเสริมสร้างพลังอำนาจทางทะเล และยกตัวอย่างสหรัฐอเมริกาว่าเป็นประเทศที่มีการค้าทางทะเลก่อให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องมีการคุ้มครองการเดินเรือทางทะเล และทำให้สหรัฐอเมริกาเองจำเป็นต้องมีฐานทัพเรือในพื้นที่ทางยุทธศาสตร์ที่สำคัญ การเป็นประเทศที่มีชายฝั่งเป็นทะเลยาวและติดกับมหาสมุทรแปซิฟิกและแอตแลนติกทั้งสองด้านนับเป็นปัญหาและอุปสรรคสำหรับสหรัฐอเมริกาในการติดต่อระหว่างสองฟากฝั่งทะเลซึ่งขณะนั้นยังไม่มีทางขุดคลองปานามาที่เชื่อมโยงระหว่างมหาสมุทรทั้งสอง ขณะเดียวกันพรมแดนทางทะเลที่กว้างใหญ่ไพศาลนับเป็นปัญหาอุปสรรคที่สำคัญสำหรับการสังเกตความเคลื่อนไหวของศัตรู จากลักษณะที่กล่าวมาข้างต้นก่อให้เกิดความจำเป็นสำหรับสหรัฐอเมริกาในการป้องกันภัยทางทะเลและเพิ่มการขยายอำนาจทางทะเลของประเทศให้เพิ่มมากขึ้น (สมชาย เดชะพรหมพันธุ์, 2535 : 14)

จากทัศนะของอัลเฟรด ที มาฮาน สภาพทางภูมิศาสตร์และเทคโนโลยีสัมพันธ์กับการคมนาคมทางน้ำเป็นสำคัญ และภายหลังจากที่อัลเฟรด ที มาฮาน เสนอแนวคิดทั้งหลายเป็นเวลากว่า 8 ปี กองกำลังทางอากาศได้รับการพัฒนาเพิ่มมากขึ้นและเข้ามามีบทบาทส่วนหนึ่งแทนที่อำนาจทางทะเล กำลังทางอากาศสามารถเป็นอันตรายได้กับประเทศทุกประเทศอันเนื่องมาจากการรุกรานและโจมตีได้จากทุกทิศทุกทาง ความสำคัญของกองกำลังทางอากาศมีติดต่อยาวมาจนถึงปัจจุบัน ฐานทัพอากาศของประเทศมหาอำนาจถูกสร้างขึ้นทั้งในประเทศและต่างประเทศด้วยเหตุผล

ทางยุทธศาสตร์ แต่กองกำลังทางเรือกลับมิได้เสื่อมถอยลงแต่ประการใด ฐานทัพเรือถูกสร้างขึ้นเป็นจำนวนมากในตำแหน่งที่สำคัญทั้งหลายเพื่อผลทางการเมืองระหว่างประเทศ และยุทธศาสตร์ สหรัฐอเมริกานับเป็นประเทศที่พัฒนาอำนาจทางทะเลมาโดยตลอด มีการกระจายฐานทัพเรือไปตามมหาสมุทรทั้งหลาย เป็นการกระจายอำนาจทางทะเลเพื่อเป็นผลทางยุทธศาสตร์การทหาร การเมืองระหว่างประเทศ และการสร้างดุลแห่งอำนาจของภูมิภาคทั้งหลายในโลก (สมชาย เดชะพรหมพันธุ์, 2535 : 14)

พัฒนาการที่ต่อเนื่องทำให้แนวคิดสมุทธานุภาพมีองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ (สมุทธานุภาพ, 2565) ส่วนที่หนึ่ง นาวิกยานุภาพ (Naval Power) เป็นกำลังรบทางเรือที่มีทั้งเรือรบ เรือพิฆาต เรือดำน้ำ อากาศนาวิ และทหารนาวิกโยธิน ส่วนที่สอง กองเรือสินค้า (Merchant fleet) เพื่อสนับสนุนระบบเศรษฐกิจของประเทศให้เข้มแข็ง ที่สำคัญ คือ ระบบพาณิชย์นาวี ที่ทำให้ประเทศลดความเสียเปรียบด้านการค้า ส่วนที่สาม ฐานทัพและท่าเรือ (Naval Bases and Harbors) เพื่อเป็นฐานที่มั่นสำหรับการส่งกำลังบำรุง ส่วนที่สี่ ฐานสร้างเรือและอู่ซ่อมเรือ (Shipyards/Dockyards) เพื่อเสริมสร้างและบำรุงรักษากองเรือสินค้าและกองเรือรบของประเทศ ส่วนที่ห้า พาณิชยกรรมและการติดต่อระหว่างประเทศ (Commercial Establishment and Contacts) เป็นการสร้างองค์การ หรือหน่วยงาน หรือสถาบันที่ทำหน้าที่กำหนดนโยบายและสนับสนุนการค้าระหว่างประเทศ และส่วนที่หก บุคคล (Personnel) ที่เข้าเป็นพันธมิตรทุกส่วนเพื่อขับเคลื่อนองคาพยพทั้งหมด

จากภูมิรัฐศาสตร์ภาคพื้นสมุทรของรัสเซียสู่ความสำคัญของของมหาสมุทรอาร์กติก

รัสเซียนับเป็นประเทศที่มีขนาดใหญ่ครอบคลุมพื้นที่ในทวีปเอเชียและทวีปยุโรปที่เรียกรวมกันว่ายูเรเชีย (Eurasia) นับเป็นประเทศที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลกจากการมีเนื้อที่มากกว่า 10,000,000 ตารางกิโลเมตร วางแนวยาวตามแนวขวางจาก

ด้านตะวันตกสู่ด้านตะวันออก หรือจากคาลินินกราด (Kaliningrad) ดินแดน แคว้น หรือเมือง ที่ไม่ติดต่อกับผืนแผ่นดินใหญ่รัสเซียด้านตะวันตก และแยกออกจาก ลิทัวเนียภายหลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียตใน ค.ศ. 1991 และผืนแผ่นดินใหญ่ ของรัสเซียติดต่อกันจากด้านตะวันตกผ่านเทือกเขายูรัลซึ่งคั่นระหว่างยุโรปกับเอเชีย ต่อเนื่องมาจนถึงด้านตะวันออกที่เป็นชายฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิก และสิ้นสุดที่เกาะ รัตมานอฟหรือหมู่เกาะบิกไดออมิด (Ratmanov Island or Big Diomed) หรือ เกาะทอมอร์ว (Tomorrow Island) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของหมู่เกาะไดออมิด (Diomed Island) ในช่องแคบเบริง (Bering) ที่ห่างจากหมู่เกาะลิตเติ้ลไดออมิด (Little Big Diomed Island) หรือเกาะเยสเตอร์เดย์ (Yesterday island) ของสหรัฐอเมริกา เพียง 3 ไมล์ แต่กลับมีชั่วโมงเร็วกว่า 23 ชั่วโมง (กฤษฎา พรหมเวศ, 2563 : 8-43)

ขนาดพื้นที่ของรัสเซียที่มีขอบเขตกว้างใหญ่ไพศาลทำให้มีการแบ่งเขตออกเป็น เขตหลายเขตจากลักษณะทางภูมิประเทศและภูมิอากาศ และจากขนาดพื้นที่ขนาดใหญ่ที่ครอบคลุมทั้งทวีปยุโรปและทวีปเอเชียทำให้รัสเซียมีชายฝั่งติดมหาสมุทรถึงสี่ ด้าน คือ มหาสมุทรอาร์กติกด้านเหนือ มหาสมุทรแปซิฟิกด้านตะวันออก อ่าว ฟินแลนด์ (Gulf of Finland) ด้านตะวันตกเฉียงเหนือที่ออกสู่ทะเลบอลติก และ ทะเลดำ (Black Sea) ด้านตะวันตกเฉียงใต้ที่ผ่านช่องแคบบอสฟอรัส (Bosphorus) ทะเลมาร์มารา (Sea of Marmara) ช่องแคบดาร์เดเนล (Dardanelles) และทะเล อีเจียน (Aegean Sea) สู่ทะเลเมดิเตอร์เรเนียนและมหาสมุทรแอตแลนติกนับตั้งแต่ อดีต และคลองสุเอซ (Suez) สู่มหาสมุทรอินเดียภายหลัง ทำให้รัสเซียในทางทฤษฎีดู เสมือนหนึ่งมีความได้เปรียบทางด้านอำนาจทางทะเลจากการมีชายฝั่งทะเลที่ยาว การติดต่อกับทะเลและมหาสมุทรเป็นจำนวนมาก ส่งผลต่อการจัดวางพื้นที่และ จุดสำคัญทางยุทธศาสตร์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล จนทำให้รัสเซียน่าที่จะเป็นมหาอำนาจทางทะเลที่สำคัญประเทศหนึ่ง

แต่ในทางปฏิบัติ รัสเซียกลับเผชิญปัญหาทางออกทางทะเลอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จนเป็นสาเหตุและเงื่อนไขสำคัญที่กลายเป็นแรงผลักดัน

ให้รัสเซียขยายอำนาจทางทะเลอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้เป็นเพราะแม้รัสเซียจะเป็นประเทศที่มีชายฝั่งทะเลที่ยาวเป็นอันดับต้นของโลก แต่น่านน้ำที่เป็นทะเลและมหาสมุทรจำนวนมากต่างมีเงื่อนไขที่เป็นปัญหาและอุปสรรคที่แตกต่างกัน ด้านเหนือของรัสเซียติดต่อกับมหาสมุทรอาร์กติกซึ่งเป็นน้ำแข็งมาโดยตลอด ทำให้เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการเดินเรือทั้งเพื่อการทหารและความมั่นคง และการพาณิชย์น้ำมันอย่างต่อเนื่องและยาวนานในทางประวัติศาสตร์ จนแทบไม่ก่อให้เกิดประโยชน์กับรัสเซียแต่ประการใด จนกลายเป็นปรากฏการณ์สำคัญที่เป็นปัญหาและอุปสรรคทางธรรมชาติโดยตัวเองอยู่แล้ว นับเป็นพื้นที่เปิดที่ไม่สามารถใช้ประโยชน์ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจได้จากการเผชิญกับปัญหาน้ำแข็งที่ขั้วโลกเหนือ

ปัญหาและวิกฤตการณ์โลกร้อน (Global Warming) นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 20 ต่อเนื่องถึงคริสต์ศตวรรษที่ 21 นับเป็นปรากฏการณ์ที่ทำให้น้ำแข็งขั้วโลกเหนือที่มหาสมุทรอาร์กติกเริ่มละลาย ส่งผลให้รัสเซียเริ่มสามารถแสวงหาประโยชน์ทางการเมืองและความมั่นคงจากการขยายอำนาจและแสนยานุภาพของประเทศ การพัฒนาและจัดตั้งฐานทัพทางยุทธศาสตร์ และด้านเศรษฐกิจ จากการแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติที่เริ่มปรากฏขึ้นอย่างต่อเนื่องภายหลังการละลายของน้ำแข็ง การเป็นเส้นทางการเดินเรือเส้นทางใหม่ที่สำคัญ แต่การปฏิบัติการของรัสเซียกลับต้องเผชิญปัญหาอุปสรรคจากการขยายอำนาจและแสนยานุภาพของสหรัฐอเมริกา จีน อังกฤษ และแคนาดา ที่สำคัญ คือ สหรัฐอเมริกา อภิมหาอำนาจอันดับ 1 ของโลก ที่ครอบครองมลรัฐแอลaska ดินแดนซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิรัสเซียที่ตัดสินใจขายให้กับสหรัฐอเมริกาด้วยมูลค่าจำนวน 7.2 ล้านดอลลาร์สหรัฐ สมัยพระเจ้าซาร์อเล็กซานเดอร์ที่ 2 (Tsar Alexander 2) ใน ค.ศ. 1867 ภายหลังจากที่จักรวรรดิรัสเซียพ่ายแพ้ในสงครามไครเมียและต้องการงบประมาณเพื่อฟื้นฟูประเทศ (ปรับปรุงจาก โสภณ ศุภมั่งมี, 2564) ทำให้มลรัฐแอลสกาทกอยู่ในความครอบครองของสหรัฐอเมริกาซึ่งมีพื้นที่ติดต่อกับมหาสมุทรอาร์กติกเช่นกัน เช่นเดียวกับอังกฤษที่ให้

ความสนใจกับมหาสมุทรอาร์กติกเช่นกัน แคนาดาก็เป็นมหาอำนาจอีกประเทศหนึ่งที่ทำให้ความสำคัญจากการที่มีพื้นที่ติดต่อกับมหาสมุทรอาร์กติกเช่นกัน การเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจอันดับ 2 ของโลกของจีน ทำให้แสวงหาผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ และมหาสมุทรอาร์กติกนับเป็นจุดหมายที่สำคัญอีกพื้นที่หนึ่ง ทั้งที่จีนไม่มีพื้นที่ส่วนใดเกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับมหาสมุทรอาร์กติกเลยก็ตาม ความเกี่ยวข้องของมหาอำนาจทั้งหมดทำให้บดบังความได้เปรียบของรัสเซียซึ่งควรจะได้รับประโยชน์มากที่สุดจากการมีชายฝั่งที่ติดต่อกับมหาสมุทรอาร์กติก

จากการขยายอำนาจภาคพื้นทวีปของรัสเซียสู่ความขัดแย้งภาคพื้นสมุทรและสงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่น

สำหรับด้านตะวันออกที่รัสเซียติดกับมหาสมุทรแปซิฟิก การขยายอำนาจของรัสเซียช่วงการเป็นจักรวรรดิรัสเซียสมัยราชวงศ์โรมานอฟ ทำให้ครอบครองพื้นที่ของจีนช่วงการปกครองของราชวงศ์ชิงซึ่งมีความอ่อนแอจากการรุกรานของตะวันตกเพิ่มมากขึ้น ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่การปกครองของชาวแมนจูและมีประชากรเบาบาง จากสนธิสัญญาจำนวน 3 ฉบับ ประกอบด้วย (เขียน อีระวิทย์, 2519 : 15) สนธิสัญญาไคกุน (Treaty of Aigun) ใน ค.ศ. 1858 ซึ่งทำให้จีนสูญเสียดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำมิงกรดาหรือเฮย หล่งเกียงหรืออาร์มูร์จนจดแม่น้ำอัสซูรี ที่จีนกล่าวอ้างภายหลังว่าสูญเสียดินแดนมากกว่า 600,000 ตารางกิโลเมตร สนธิสัญญาเทียนสิน (Treaty of Tientsin) ใน ค.ศ. 1860 กำหนดให้จีนยกดินแดนที่เหลือของพื้นที่อาณาบริเวณแม่น้ำอัสซูรี แม่น้ำมิงกรดา และน่านน้ำญี่ปุ่น ให้กับรัสเซีย และสนธิสัญญาอิลี (Treaty of Ili) ใน ค.ศ. 1881 บังคับให้จีนต้องสูญเสียดินแดนด้านตะวันตกและแม่น้ำโฮลกุตส์อีกส่วนหนึ่งให้รัสเซีย ส่งผลให้รัสเซียมีพื้นที่ชายฝั่งด้านที่ติดต่อกับมหาสมุทรแปซิฟิกอย่างต่อเนื่อง จนครอบครองเมืองวลาดีวอสต็อก (Vladivostok) ที่เคยเป็นส่วนจีนและกลายเป็นเมืองท่า ฐานทัพ และจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญของชายฝั่งด้านตะวันออกหรือมหาสมุทรแปซิฟิกภายหลัง

การขยายอำนาจระหว่างรัสเซียในเอเชียตะวันออกหรือเอเชียตะวันออกไกลที่สำคัญ คือ พื้นที่แมนจูเรียและพื้นที่อื่นของจีน ย่อมกระทบกระทั่งกับผลประโยชน์ของญี่ปุ่นในพื้นที่คาบสมุทรเกาหลีที่ได้รับตามสนธิสัญญาชิโมโนเซกิ (Treaty of Shimonoseki) ใน ค.ศ. 1895 เช่นเดียวกับเกาะไต้หวัน หมู่เกาะเพสคาเตอร์ และคาบสมุทรเหลียวตง ที่ตกเป็นของญี่ปุ่น แต่ต้องสละการยึดครองเมืองพอร์ต อาร์เธอร์ (Port Arthur) จุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญของคาบสมุทรเหลียวตง ให้จีน และรัสเซีย ประสบความสำเร็จในการเข้าพอร์ต อาร์เธอร์ จากจีนใน ค.ศ. 1897 การขยายอำนาจของรัสเซียสู่ชายฝั่งด้านตะวันออกส่งผลให้รัสเซียต้องพัฒนาพื้นที่และเชื่อมต่อกับศูนย์กลางอำนาจด้านตะวันตกที่มีระยะทางที่ห่างไกลเป็นอันมาก ที่สำคัญ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานจากทางรถไฟสายทรานส์-ไซบีเรีย (Trans-Siberia) ที่เชื่อมระหว่างกรุงมอสโกด้านตะวันตกกับเมืองวลาดิวอสต็อกด้านตะวันออก ทำให้ก้าวล่วงไปครอบครองพื้นที่แมนจูเรีย ก่อให้เกิดการกระทบกระทั่งกับญี่ปุ่น เพราะรัสเซียปฏิเสธการถอนทหารกลุ่มสุดท้ายออกจากแมนจูเรีย (อัศวัตถามา, 2565) ขณะเดียวกัน รัสเซียปฏิเสธที่จะให้ญี่ปุ่นยึดครองเกาหลีด้วย (อนันตชัย เลาหะพันธุ์, 2551 : 132-133) ความขัดแย้งที่ต่อเนื่องก่อให้เกิดสงครามระหว่างรัสเซียกับญี่ปุ่น (Russo-Japanese War) ระหว่าง ค.ศ. 1904 ถึง 1905

ญี่ปุ่นบุกโจมตีรัสเซียที่พอร์ต อาร์เธอร์ และมีชัยชนะเหนือรัสเซียอย่างต่อเนื่อง และรุกคืบไปที่คาบสมุทรเกาหลี และแมนจูเรีย รัสเซียพยายามแก้ปัญหาจากความปราชัยในยุทธนาวีด้วยการส่งกองทัพเรือจากทะเลบอลติกสู่มหาสมุทรแปซิฟิก และต้องเดินทางอ้อมแหลมกู๊ดโฮป แต่กลับประสบกับความปราชัยอย่างย่อยยับจากยุทธนาวีกับญี่ปุ่นที่ช่องแคบซีซีมา นายอีโอดอร์ รูสเวลท์ ประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกามีบทบาทใกล้เคียงข้อพิพาทระหว่างญี่ปุ่นกับรัสเซียจนนำมาสู่การลงนามสนธิสัญญาสงบศึกใน ค.ศ. 1905 (อนันตชัย เลาหะพันธุ์, 2551 : 132-133) ความพ่ายแพ้ของรัสเซียแสดงถึงข้อจำกัดของอำนาจทางทะเลตามแนวคิดสมุทธานุภาพ นับเป็นความปราชัยที่เป็นหมุดหมายสำคัญในทางประวัติศาสตร์ที่มหาอำนาจ

ตะวันตกเฉกเช่นรัสเซียปราศให้กับมหาอำนาจตะวันออกเฉกเช่นญี่ปุ่น จนทำให้ไม่สามารถมองข้ามประเทศญี่ปุ่นที่กลายเป็นมหาอำนาจได้ ขณะเดียวกันกลับก่อให้เกิดผลกระทบที่สำคัญ เพราะเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่น่าไปสู่ความเสื่อมถอยของการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และราชวงศ์โรมานอฟ จากการที่มีประชาชนจำนวนมากคัดค้านการทำสงครามกับญี่ปุ่นต่อไป และนำไปสู่การโค่นล้มราชวงศ์ภายหลัง ส่งผลให้เปลี่ยนแปลงเป็นระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ใน ค.ศ. 1917 จากความพยายามกบฏศักราชและเกียรติยศของรัสเซียด้วยการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 ระหว่าง ค.ศ. 1914 ถึง 1918 ท่ามกลางเสียงคัดค้านของประชาชนจำนวนมาก ส่งผลให้รัสเซียถอนตัวก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 สิ้นสุดลง

หมู่เกาะคูริล : ความขัดแย้งทางประวัติศาสตร์ระหว่างรัสเซียกับญี่ปุ่น

หมู่เกาะคูริล (Kuril Island) นับเป็นพื้นที่ที่อยู่เหนือหรือตอนบนของเกาะฮอกไกโดของญี่ปุ่น ประกอบด้วย เกาะกุนาซิริ (Kunashiri) อีโตรอฟุ (Etorofu) ฮาโบไม (Habomai) และชิโคตัน (Shikotan) (ธารทอง ทองสวัสดิ์, 2537 : 706) ห่างจากคาบสมุทรคัมชัตกา (Kamchatka) ของรัสเซียด้านใต้ที่มีระยะทางประมาณ 750 ไมล์ หรือประมาณ 1,200 กิโลเมตร และแบ่งพื้นที่ทะเลโอค็อตสค์ (Sea of Okhotsk) ออกจากมหาสมุทรแปซิฟิก มีเกาะรวมกันจำนวน 56 เกาะ บนพื้นที่จำนวน 6,000 ตารางไมล์ หรือจำนวน 15,600 ตารางกิโลเมตร หมู่เกาะคูริลตั้งอยู่บนวงแหวนที่ไม่มี ความมั่นคงเป็นแนวภูเขาไฟกว่า 100 ลูก (The Editors of Encyclopedea, 2022b) หมู่เกาะคูริลปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของเขตยูซโนโคลินสกี (Yuzhno-Kurilsky) ของซาคาลิน (Sakhalin) รัสเซีย ขณะที่ญี่ปุ่นเรียกร่องสิทธิการปกครองหมู่เกาะซาคาลินและเรียกหมู่เกาะทั้งหมดว่าดินแดนตอนเหนือ (Northern Territory) หรือชิชิมะตอนใต้ (Southern Chishima) และเป็นส่วนหนึ่งของกิ่งอำเภอนมูโระ จังหวัดฮอกไกโด ประเทศญี่ปุ่น (ทีมข่าวต่างประเทศโพสท์ทูเดย์, 2565)

หมู่เกาะคูริลถูกบันทึกจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ใน ค.ศ. 1615 ที่ระบุถึงชาวไอนุ (Ainu) ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่พำนักที่หมู่เกาะคูริลเพื่อจับนาคทะเลมาค้าขายที่เมืองมาซีมาเอะ ภายหลังมีการจัดทำแผนที่โชโฮ คูโนซุ (Shoho Kuniezu) ของเมืองมาซีมาเอะใน ค.ศ. 1644 ครอบคลุมถึงหมู่เกาะคูริล วลาดิมีร์ อัทลาซอฟ (Vladimir Atlasov) นักสำรวจชาวรัสเซียสำรวจคาบสมุทรคัมชัตกา (Kamchatka) หมู่เกาะคูริล และเกาะทั้งหลายบริเวณนี้ ใน ค.ศ. 1697 ภายหลังมีการสำรวจหมู่เกาะคูริลและเกาะเอโดะโรฟูเพิ่มเติมใน ค.ศ. 1768 และเริ่มมีชาวรัสเซียอพยพไปใน ค.ศ. 1795 ช่วงสมัยของพระนางแคทเธอรีนมหาราชินี (The Reign of Catherine The Great) (ครองราชย์สมบัติ ระหว่าง ค.ศ. 1769 ถึง 1796) นับเป็นการขยายอำนาจของรัสเซียที่มีต่อพื้นที่บริเวณหมู่เกาะคูริลเท่ากับเป็นการเผชิญหน้าและท้าทายอำนาจทางการเมืองและความมั่นคงของญี่ปุ่น (ยูซุคิ มาซิมोटะ, 2563 : 18) ขณะที่ญี่ปุ่นควบคุมหมู่เกาะคูริลทั้งหมดนับตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 สนธิสัญญาด้านการพาณิชย์ การเดินเรือ และการปักปันเขตแดน (Treaty of Commerce, Navigation and Delimitation) ระหว่างญี่ปุ่นกับรัสเซียใน ค.ศ. 1855 นับเป็นบทสรุปสำหรับมิตรภาพและสันติภาพอย่างสมบูรณ์เกี่ยวกับหมู่เกาะคูริลที่ตกเป็นของญี่ปุ่น (Ministry of the Foreign Affairs of Japan, 2022)

หมู่เกาะคูริลนับเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญ มีนัยและความหมายทางภูมิรัฐศาสตร์ต่อรัสเซียอย่างมาก ความสำคัญของหมู่เกาะคูริลที่มีต่อรัสเซีย ด้านการเมืองและความมั่นคง จากการเป็นเส้นทางที่ได้รับอิทธิพลจากกระแสน้ำอุ่นตลอดปี ทำให้ไม่เย็นน้ำแข็งช่วงฤดูหนาว จึงเป็นเส้นทางสำคัญเข้าสู่มหาสมุทรแปซิฟิก จากความกว้างของช่องแคบไอนุรูป (Iturup) และช่องแคบคุนาเชอร์ (Kunashir) ที่เพียงพอสำหรับการเคลื่อนย้ายและการเดินทางของกองทัพเรือรัสเซียที่ประจำการที่วลาดีวอสต็อก ด้านเศรษฐกิจ จากการเป็นจุดเชื่อมด้านการคมนาคมที่สำคัญระหว่างมหาสมุทรอาร์กติกกับมหาสมุทรแปซิฟิก หากรัสเซียพัฒนาเส้นทางการคมนาคม ส่วนหนึ่งจากการละลายของน้ำแข็งขั้วโลกเหนือ นอกจากนี้ พื้นที่ของหมู่

เกาะคูริลรั่วรอยไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ที่สำคัญ คือ แร่ธาตุจำนวนมาก เช่น แร่ยูเรเนียม เป็นต้น มีน้ำพุร้อน มีสัตว์น้ำที่อุดมสมบูรณ์ ด้านสังคม จากการครอบครองหมู่เกาะคูริลเป็นการแสดงถึงสัญลักษณ์ของรัสเซียจากการเป็นผู้ชนะของสงครามโลกครั้งที่ 2 การเป็นมหาอำนาจของโลก ที่ญี่ปุ่นให้การยอมรับ หมู่เกาะคูริลจึงกลายเป็นประเด็นทางการเมืองจากความหวั่นเกรงของรัสเซียหากมีการคืนเกาะบางส่วนหรือทั้งหมดให้ญี่ปุ่น อาจทำให้สหรัฐอเมริกาที่ดูแลรับผิดชอบด้านความมั่นคงของญี่ปุ่นตามสนธิสัญญาความมั่นคงระหว่างญี่ปุ่นกับสหรัฐอเมริกา (Japan-US Security Treaty) ใน ค.ศ. 1951 และ 1994 มีการติดตั้งขีปนาวุธ และจากประชามติของชาวรัสเซียจำนวนมากที่ไม่เห็นด้วยกับการคืนหมู่เกาะคูริลให้กับญี่ปุ่น (ปรับปรุงจาก จิตติภัทร พูนขำ, 2019)

สงครามระหว่างญี่ปุ่นกับรัสเซียระหว่าง ค.ศ. 1904 ถึง 1905 สิ้นสุดลงด้วยชัยชนะของญี่ปุ่น ทำให้ครอบครองดินแดนเกาะซาคาลินตอนใต้ นับตั้งแต่เส้นละติจูด 50° ทั้งหมด แทนที่จะเป็นรัสเซียที่ครอบครองเกาะซาคาลินทั้งเกาะแต่เพียงประเทศเดียว (ยูซุคิ มาซึโมโตะ, 2563 : 19) ความอ่อนแอด้านอำนาจทางทะเลของรัสเซียที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องทำให้ระหว่างกาปฏิวัติรัสเซียใน ค.ศ. 1917 ที่มีการโค่นล้มราชวงศ์โรมานอฟและเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ เปลี่ยนแปลงชื่อประเทศจากจักรวรรดิรัสเซียเป็นสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งสหภาพโซเวียตหรือสหภาพโซเวียต ญี่ปุ่นส่งทหารเข้ายึดครองเมืองวลาดีวอสต็อกและเมืองฮาบาร์อฟ (Khabarovsk) ใน ค.ศ. 1918 ด้วยเหตุผลที่ว่าเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของประชาชนญี่ปุ่นแถบนั้นและสนับสนุนกลุ่มต่อต้านพรรคบอลเชวิค และญี่ปุ่นส่งทหารเข้ายึดครองเกาะซาคาลินทั้งหมดใน ค.ศ. 1920 เนื่องจากมีการค้นพบน้ำมันและก๊าซธรรมชาติบริเวณตอนเหนือของเกาะซาคาลิน (บทที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรัสเซียกับประเทศญี่ปุ่น, 2565 : 22-23)

ความเปลี่ยนแปลงที่ต่อเนื่องช่วงแรกเท่าที่เกี่ยวกับญี่ปุ่นกับสหภาพโซเวียตเผชิญหน้าเพื่ออ้างสิทธิ์ความเป็นเจ้าของและผู้ปกครองหมู่เกาะคูริลและเกาะซาคา

ลิน แต่ภายหลังญี่ปุ่นเป็นเจ้าของและปกครองหมู่เกาะคูริลตั้งแต่ ค.ศ. 1855 ขณะที่รัสเซียหรือสหภาพโซเวียตภายหลังเป็นเจ้าของและผู้ปกครองเกาะซาคาลินเป็นส่วนใหญ่ ความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับญี่ปุ่นเป็นไปอย่างต่อเนื่องและต่างพยายามรักษาความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจจากการบรรลุข้อตกลงด้านการประมงใน ค.ศ. 1928 สหภาพโซเวียตอนุญาตให้ชาวญี่ปุ่นเข้าทำประมงในบริเวณน่านน้ำมหาสมุทรแปซิฟิก ทะเลโอคอตสค์ และทะเลแบริงค์ นับเป็นการเปิดน่านน้ำที่ญี่ปุ่นไม่เคยทำการประมงมาก่อน แต่ต้องเสียค่าธรรมเนียมให้กับสหภาพโซเวียต ทำให้ญี่ปุ่นสามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่อาณาบริเวณนี้ได้เต็มที่ นอกจากนี้ญี่ปุ่นยังสามารถนำเข้าทรัพยากรที่สำคัญและส่งออกสินค้าทะเล ที่สำคัญ คือ ปลาแซลมอนหลากหลายสายพันธุ์ หอยเชลล์ และปูแลสกา โดยที่ไม่ต้องเสียภาษี (ยูซุคิ มาซึโมโตะ, 2563 : 23)

การถือกำเนิดของสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับสหภาพโซเวียตสิ้นสุดลงและถึงจุดแตกหักเมื่อสหภาพโซเวียตอยู่ฝ่ายสัมพันธมิตรเช่นเดียวกับสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส และจีน ขณะที่ญี่ปุ่นอยู่ฝ่ายอักษะเช่นเดียวกับเยอรมนี และอิตาลี สมรภูมิเอเชีย-แปซิฟิก เป็นการทำสงครามระหว่างญี่ปุ่นกับสหรัฐอเมริกาและจีนเป็นหลัก การประชุมที่ยัลต้า (Yalta) ช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1945 สหภาพโซเวียตได้ให้สัญญากับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษเพื่อขอเวลาประมาณ 3 เดือนก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ในสมรภูมิยุโรปยุติก่อนการประกาศสงครามกับญี่ปุ่น เพื่อแลกกับผลประโยชน์และเขตแดนในเอเชีย ที่สำคัญ คือ การยึดครองหมู่เกาะคูริลของญี่ปุ่น แต่การจัดประชุมวาระนี้เป็นเรื่องลับและญี่ปุ่นซึ่งเป็นฝ่ายอักษะมิได้รับรู้ตั้งแต่ต้นหรือข้อตกลงนี้แต่ประการใด จึงมองได้ว่าข้อตกลงส่วนนี้มิได้มีผลผูกพันทางกฎหมายแต่ประการใด ขณะเดียวกันญี่ปุ่นยังคาดหวังให้สหภาพโซเวียตทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยเงื่อนไขของการยอมแพ้สงครามของญี่ปุ่น เพราะญี่ปุ่นกับสหภาพโซเวียตจัดทำสนธิสัญญาที่ไม่รุกรานระหว่างกันใน ค.ศ. 1941 ก่อนที่สหภาพโซเวียตเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 2 ในสมรภูมิยุโรป จากการโจมตีของเยอรมนีแบบสายฟ้าแลบ (ธีวินทร์ สุปุทธิกุล, 2022)

การสิ้นสุดของสงครามโลกครั้งที่ 2 ในยุโรปช่วงเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1945 นำไปสู่การเหลือการสู้รบที่สมรภูมิเอเชีย-แปซิฟิก เป็นหลัก ความเปลี่ยนแปลงและปราชัยในแนวรบหลายแห่งของญี่ปุ่นแต่ยังไม่หยุดสงคราม นำมาสู่การตัดสินใจของนายแฮร์รี ทรูแมน ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา ในการใช้อาวุธนิวเคลียร์ระเบิดปรมาณูถล่มที่เมืองฮิโรชิมาเมื่อวันที่ 6 สิงหาคม ค.ศ. 1945 นับเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่สหภาพโซเวียตตัดสินใจประกาศสงครามกับญี่ปุ่นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม ค.ศ. 1945 เท่ากับละเมิดสนธิสัญญาที่ไม่รุกรานระหว่างกันระหว่างญี่ปุ่นกับสหภาพโซเวียตใน ค.ศ. 1941 โดยเข้าทำการยึดครองตอนใต้ของเกาะซาคาลินที่เคยเป็นของสหภาพโซเวียตกลับคืนมา หมู่เกาะคูริลทั้งหมด และเกาะจำนวน 4 เกาะล่าสุดที่ไม่เคยเป็นของสหภาพโซเวียตมาก่อน และรุกคืบต่อไปแม้ว่าญี่ปุ่นจะประกาศยอมแพ้แล้วก็ตาม การปราชัยของญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้ถูกจำกัดอธิปไตยตามปฏิญญาปอร์ตสดัม (Potsdam Declaration) ที่กำหนดให้ญี่ปุ่นเหลือพื้นที่การปกครองจำนวน 4 เกาะ ประกอบด้วย ฮอนชู (Honshu) ฮอกไกโด (Hokkaido) คิวชู (Kyushu) และชิโกกุ (Shikoku) การชนะสงครามของฝ่ายสัมพันธมิตรทำให้สหภาพโซเวียตเข้ามามีบทบาทจัดการครอบครองพื้นที่บริเวณหมู่เกาะคูริล เกาะซาคาลินตอนใต้ทั้งหมดตามที่ระบุในข้อตกลงยัลตา (Yalta) ใน ค.ศ. 1945 และประเด็นที่ญี่ปุ่นไม่สามารถยอมรับได้มาจากการอ้างสิทธิ์เหนือเกาะขนาดเล็กเหนือจำนวนมาก (ยูซุคิ มาซึโมโตะ, 2563 : 23)

ความพยายามเจรจาสันติภาพเพื่อแก้ปัญหาหมู่เกาะคูริลเป็นไปอย่างต่อเนื่องที่สำคัญ คือ การตัดความสัมพันธ์ของญี่ปุ่นที่มีต่อรัสเซียใน ค.ศ. 1951 และฟื้นฟูความสัมพันธ์ใน ค.ศ. 1956 การจัดตั้งโครงการพัฒนาร่วมกันช่วงทศวรรษที่ 1960 จากการขยายความร่วมมือระหว่างกันเพื่อพัฒนาไซบีเรียไปจนถึงทศวรรษที่ 1970 บนพื้นฐานของญี่ปุ่นที่แยกการเมืองออกจากเศรษฐกิจ แตกต่างจากสหภาพโซเวียตที่มีการปรับเปลี่ยนข้อเสนอละแฉงไขหลายครั้งฝ่ายเดียวเพื่อต้องการเอาเปรียบญี่ปุ่นที่ให้พึ่งพาทรัพยากรของสหภาพโซเวียตเพิ่มมากขึ้น การรุกรานอัฟกานิสถานของ

สหภาพโซเวียตใน ค.ศ. 1979 นำมาสู่การคว่ำบาตรของนานาชาติซึ่งรวมถึง ญี่ปุ่นตลอดทศวรรษที่ 1980 และญี่ปุ่นแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติและพลังงานจาก แหล่งอื่น การสิ้นสุดความขัดแย้งของสงครามเย็นนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1990 ทำให้ ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับรัสเซียมีท่าทีผ่อนคลายนำมาสู่การเจรจาสันติภาพ หลายครั้ง จนถึงสมัยนายชินโสะ อาเบะ (Shinzo Abe) นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่น ที่มีความคืบหน้าการเจรจากมากที่สุด ส่วนหนึ่ง มาจากความสัมพันธ์ส่วนตัวกับนายวาเลดี มีร์ ปูติน ประธานาธิบดีของรัสเซีย แต่การรุกรานไครเมียของรัสเซียใน ค.ศ. 2014 ซึ่ง นำมาสู่การคว่ำบาตรรัสเซีย เริ่มสั่นคลอนความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับรัสเซียจาก การแก้ปัญหาหมู่เกาะคูริล (ยูซุกิ มาซีโมโตะ, 2563 : 23) และการรุกรานของรัสเซีย ที่มีต่อยูเครนใน ค.ศ. 2022 ยิ่งตอกย้ำถึงความล้มเหลวสำหรับการเจรจาเพื่อ แก้ปัญหาหมู่เกาะคูริลจากการคว่ำบาตรนานาชาติที่มีต่อรัสเซีย ที่สำคัญ คือ สหรัฐอเมริกาและพันธมิตรซึ่งรวมถึงญี่ปุ่นอยู่ด้วย

บทสรุป : จากแนวคิดสมุทธานุภาพสู่แง่มุมทางภูมิรัฐศาสตร์ของรัสเซียด้าน มหาสมุทรอาร์กติกและหมู่เกาะคูริลที่มหาสมุทรแปซิฟิก

จากแนวคิดสมุทธานุภาพเมื่อนำมาอธิบายและวิเคราะห์ภูมิรัฐศาสตร์ ภาคพื้นสมุทรของรัสเซียด้านมหาสมุทรอาร์กติกและมหาสมุทรแปซิฟิกในแง่มุมทาง ประวัติศาสตร์แสดงถึงปัญหาและอุปสรรคของรัสเซียจากข้อจำกัด เพราะแม้เป็น ทะเลเปิดแต่กลับเป็นน้ำแข็งเกือบตลอดทั้งปีทำให้ไม่สามารถเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์ และการคมนาคมที่สำคัญได้กรณีของมหาสมุทรอาร์กติก นับเป็นจุดอ่อนทางภูมิ รัฐศาสตร์ภาคพื้นสมุทรที่สำคัญของรัสเซียที่สำคัญนับตั้งแต่อดีต และการมีระยะทาง ที่ห่างไกลทั้งทางบกหรือภาคพื้นทวีปและทางทะเลหรือภาคพื้นสมุทรจากศูนย์กลาง อำนาจรัฐที่อยู่ที่กรุงมอสโกที่ตั้งอยู่ในรัสเซียในยุโรปกรณีมหาสมุทรแปซิฟิก ส่งผล ต่อความพ่ายแพ้ของรัสเซียที่มีต่อญี่ปุ่นจากสงครามระหว่างรัสเซียกับญี่ปุ่นใน ค.ศ.

1905 จนกลายเป็นเงื่อนไขและปัจจัยสำคัญที่ทำให้รัสเซียยึดครองหมู่เกาะคูริลทั้งหมดเพื่อสร้างความได้เปรียบทางยุทธศาสตร์ การคมนาคม และการแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติ นำไปสู่ความล้มเหลวกับการเจรจาเรื่องหมู่เกาะคูริลกับญี่ปุ่นหลายครั้ง นับเป็นความพยายามปิดจุดอ่อนทางภูมิรัฐศาสตร์ภาคพื้นสมุทรของรัสเซียด้านมหาสมุทรแปซิฟิกนับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การละลายของน้ำแข็งที่ขั้วโลกเหนือบริเวณมหาสมุทรอาร์กติกนับเป็นการเปิดโอกาสให้รัสเซียมีความได้เปรียบกับพื้นที่ที่เปิดกว้างมากขึ้นแต่กลับต้องเผชิญกับการแสวงหาผลประโยชน์ของประเทศมหาอำนาจอื่นเช่นกัน นับเป็นเงื่อนไขที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งในอนาคต ดังนั้นการรुकืบเข้ายึดครองไครเมียใน ค.ศ. 2014 และการรุกรานของรัสเซียที่มีต่อยูเครนใน ค.ศ. 2022 นับเป็นความขัดแย้งระหว่างประเทศที่สำคัญในปัจจุบัน ส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากความต้องการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทะเลดำที่แม้เป็นทะเลปิด แต่กลับให้ประโยชน์กับรัสเซียได้มากเพราะอยู่ใกล้ศูนย์กลางการปกครองหรือศูนย์อำนาจรัฐที่มอสโก นับว่าเป็นการให้ภาพถึงการขยายตัวของรัสเซียออกไปอย่างรอบทิศทางเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม และอาจนำไปสู่ความขัดแย้งในการเมืองระหว่างประเทศในอนาคต

บรรณานุกรม

กฤษฎา พรหมเวช. (2563). “หน่วยที่ 8 การเมืองการปกครองของรัสเซีย” เอกสารการสอนชุดวิชาการเมืองการปกครองของยุโรปและอเมริกา หน่วยที่ 6-10 (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1) นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. หน้า 8-43.

เขียน อีระวิทย์. (2519). การเมืองและการปกครองของสาธารณรัฐประชาชนจีน.

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กราฟฟิค อาร์ต.

จิตติภัทร พุนขำ. (2019). “ภูมิรัฐศาสตร์ว่าด้วยหมู่เกาะคูริล : ความสัมพันธ์รัสเซีย-

ญี่ปุ่น ข้ามไม่พ้น “มรดกตกทอด” ของสงครามโลกครั้งที่ 2” The101.World

สืบค้น เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2565 จาก

<https://www.the101.world/kuril-islands-dispute/> (February 1,)

ทีมข่าวต่างประเทศโพสต์ทูเดย์. (2565). “เมื่อญี่ปุ่นเป็นศัตรูกับรัสเซียจึงอาจหมด

สิทธิได้เกาะคูริลกลับคืนมา” โพสต์ทูเดย์ (Post Today). สืบค้น เมื่อวันที่ 18

ธันวาคม พ.ศ. 2565 จาก <https://www.posttoday.com/world/681539>

(วันที่ 26 เมษายน)

ธารทอง ทองสวัสดิ์. (2537). “หน่วยที่ 12 บทบาทของญี่ปุ่นกับการเมืองโลก”

เอกสารการสอนชุดวิชามหาอำนาจกับการเมืองโลก หน่วยที่ 9-15 นนทบุรี :

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ธีวินทร์ สุพุทธิกุล. (2022). “เจ็บก็ครั้งก็ยังไม่จบง่าย : เกาะเหนือที่ญี่ปุ่นอ้าง

กรรมสิทธิ์ในวิกฤตยูเครน” The 101.World สืบค้น วันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ.

2565 จาก <https://www.the101.world/japan-russia-territory-dispute/>

(May 30)

“บทที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรัสเซียกับประเทศญี่ปุ่น” หน้า 22-23 สืบค้น

เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2565 จาก [https://km-](https://km-ir.arts.tu.ac.th/files/original/0e541d1036c03ae5c643bbe7cef12b963d5448ce.pdf)

[ir.arts.tu.ac.th/files/original/0e541d1036c03ae5c643bbe7cef12b96](https://km-ir.arts.tu.ac.th/files/original/0e541d1036c03ae5c643bbe7cef12b963d5448ce.pdf)

[3d5448ce.pdf](https://km-ir.arts.tu.ac.th/files/original/0e541d1036c03ae5c643bbe7cef12b963d5448ce.pdf)

ยูซุคิ มาซึโมโตะ. (2563). “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศญี่ปุ่น-รัสเซียในภูมิภาคตะวันออกไกล เกาะซาคาลินและหมู่เกาะคูริล” ภาคนิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขารัสเซียศึกษา โครงการรัสเซียศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2563 สืบค้น เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2565 จาก <https://km-ir.arts.tu.ac.th/s/ir/media/4075> (1 February 2019)

สมชาย เดชะพรหมพันธุ์. (2535). ภูมิศาสตร์การเมืองเบื้องต้น กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร.

“สมุทรภาพ” Seafarer Library ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี สืบค้น เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2565 จาก <http://thaiseafarer.com/naval-cencept/sea-power/>

โสภณ ศุภมั่งมี. (2564). “ย้อนรอยประวัติศาสตร์ เหตุใดรัสเซียจึงจำใจขายดินแดน “อลาสก้า” ให้สหรัฐอเมริกา” View GQ สืบค้น เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2565 จาก <https://www.gqthailand.com/views/article/why-did-russia-sell-alaska-to-america> (วันที่ 8 กันยายน).

อนันตชัย เลาหะพันธุ์. (2551). “สงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่น : จุดเปลี่ยนของจักรวรรดิรัสเซีย (The Russo-Japanese War : The Turning Point of the Russian Empire)” วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ 30 ฉบับที่ 2 หน้า 132-148. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2565 จาก สงครามรัสเซีย – ญี่ปุ่น –<https://so04.tci-thaijo.org> > article > download PDF

อศวัตถามา. (2565). “เอเชียผงาด ! สงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่น” พลิกโฉมหน้ามหาอำนาจทางทะเล” ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม สืบค้นเมื่อวันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ.

2565 จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_96782 (วันที่ 24 พฤศจิกายน)

Ministry of the Foreign Affairs of Japan “Northern Territories Issue”
Japanese Territories Foreign Affairs Retrieved December 16, 2022
from
<https://www.mofa.go.jp/region/europe/russia/territory/overview.html>

The Editors of Encyclopaedia Britannica. (2022a). “Alfred Thayer Mahan”
United State naval officer Britannica Retrieved December 15, 2022
from <https://www.britannica.com/biography/Alfred-Thayer-Mahan>
(November 27)

The Editors of Encyclopedia Britannica. (2022b). “Kuril Islands” Islands,
Russia Britannica Retrieved December 18, 2022 from
<https://www.britannica.com/place/Kuril-Islands>